ZAGROS WEBSITE

6

ولاَتی ئوللوبا و نەخشەکەی ملامێرگی *

ولاَتی ئوللوبا **Ulluba** یەکێك بوو لەو ولاَتانەی کوردستانی باکوور کە سنووری نێوان هەردوو دەولّەتی ئاشورو ئورارتو بوو و نەخشە هەلّکەندراوەکەی ملا مێرگی باسی یەکێك لەو جەنگانەی ئاشور دژ بەو ولاَتە دەکات.

شوێنی ولاَتەکانی ئوللوبا، کوممیَ، ئوککو بەپێی
دەستنیشانکردنی پۆستگەیت

* گۆڤاری کاروان، ژمارە 40، کانوونی دووەمی 1986، ل4-9. ئەم بابەتە دووەم بابەتی بلاَوکراوەم بوو. ئەم باسە وەرگێرانی سێ سەرچاوەیە(بە پاشخستن وپێشخستن وزیادکردنی زانیارییەکان):

1- J.N. Postgate, The Inscription of Tiglath-Pileser at Mila Mergi, Sumer, Vol. 29, Parts 1 and 2, Baghdad, 1973, pp.47-59.

ئەم سەرچاوەیە پێویستی بە کورتکردنەوە و دەستکاری کردن بوو. وەرگێرانی ئەم سەرچاوەیە لەم باسەمدا لە لاپەڕە (**51**) بەدواوەیە (بڕگەی نووسینی سەر نەخشەکە بەدواوە). لێرەدا بە وەرگێرانە کۆنەکەمدا چوومەتەوەو شتم تێیدا چاك کردۆتەوەو بۆم زیادکردووە.

2- **د. محمود الامين، استكشافات اثرية جديدة في شمال العراق**، گۆڤاری سومر، بەرگی 4، بەشی 2، بەغدا، ئەیلوولی 1948 لاپەڕە 189 بەدواوە.

3- **اكرم شكري، المنحوتات الاثرية في جبال العراق الشمالي، سومر**، بەرگی 10، بەشی 1، بەغدا، 1954، لاپەڕە 88 تا 90.

سەبارەت بە ناوە نوێکانی ناوچەکە (وەك: ملا مێرگی، چارجل،.. تاد) نەمتوانی لێیان دلّنیا بم مەگەر کەمێکیان نەبێت. لە باسەکەی (کاروان)دا ناوی (ملە مێرگی)م بەکارهێناوە و لێرەدا (ملا مێرگی). هەرچەندە دووەمیانم لا ڕاسترە بەلاَم لەڕاستیدا لە هیچیان دلّنیا نیم، بۆشم نەکرا لە ناوی تەواوی بپرسم.

هێزو دەسەڵاتی ئورارتو لە سەردەمی شامشی ئادادی پێنجەمی ئاشورییەوە(728–711 پ.ز) بەدواوە لە گەورەبووندا بوو. چوار پادشا بەهێزەکەی پێش خۆیشی لە ئورارتودا ئەوەندە سەرکەوتوونەبوون و نەیانتوانی بگەنە جەرگەی وڵاتەکە. دوای ئاداد– نیراریی سێیەمی کوڕی شامشی ئادادیش ژێردەستەکانی ئاشور یەك لە دوای یەك سەربەخۆبوونەوە. لەو سەردەمەشەوە تا هاتنی تیگلات پلاصەری سێیەم (745–729پ ز.) بۆ سەر تەختی ئاشور هێزی دەوڵەتی ئاشوری بەرەو کزبوون دەچوو.

ئورارتوییەکان نەك تەنها خۆیان بەهێز دەکرد بەڵکو ئاژاوەشیان لە وڵاتەکانی ژێر دەسەڵاتی ئاشورییەکان دەنایەوەو ببوونە هۆیەکی کاریگەر بۆ ئەوەی هەندێکیان لە ژێردەستی ئاشور دەربچن. لە کاتی پادشای ئورارتو ئیشپوئینی **Išpuini** و مێنوا **Menua** ی کوڕی –کە ڕەنگە هاوچەرخی شامشی ئاداد بووبن – دەسەڵاتی ئورارتو گەشتبووە شاری موصاصیری نزیك ڕەواندوز.

لە سەردەمی تیگلات پلاصەری سێیەمیشدا ئاشورییەکان توانییان بۆ یەکەم جارو لە ماوەی زیاد لە نیو سەدە لە هێزی ئورارتو کەم بکەنەوە. بەڵام سەرکەوتنەکانی ئەم پادشایەو سەرەڕای ئەوەی زۆر چووبووە ناوەوەی وڵاتەکە سەرکەوتنی کاتی بوون. کزبوونی دەسەڵاتی ئورارتو (ئەگەرچیش هەر بە تەواوەتی نەبوو) لە ڕۆژانی سارگۆنی دووەمی ئاشوریدا(721–705 پ.ز) ڕووی دا. چەند دەیەیەکیش بەدواوە ئورارتو بووە هاوپەیمانی ئاشور و فەرمانڕەوای تایبەتیی خۆی حوکمی دەکرد.

ئوللوبا یەکێك بوو لە هاوپەیمانەکانی ئورارتو. بەلای کەمیشەوە لە دوو شەڕدا دژ بە ئاشورییەکان پێکاچووبوو. ئەنجامی ئەو شەڕانەش بە وتەی پادشای ئاشور تیگلات پلاصەری سێیەم بریتی بوو لە گرتنی وڵاتەکەو هێنانی دانیشتوانی وڵاتی بەزێندراوی ترو جێگیرکردنیان لە وڵاتی ئوللوبادا.

شوێنی نەخشە هەڵکەندراوەکە

نەخشەکە .... کە خەڵکی ناوچەکە وێنەی تەیموورلەنگی پێ دەڵێن و چیرۆکێکیان لە بارەوە هەڵبەستووە[1] ـ لەناوەڕاستی ئەو دەربەندەدایە کە بە (گەلی ملامێرگی) یاخود (دەرگەلێ شێخ ئەحمەد) ناسراوەو لە لێژاییی کێوی (گریێ رەش –واتە گردی رەش) هەڵکەندراوە. ئەو ناوەش، واتە ملامێرگی، لە ناوی ئەو لێژاییە وەرگیراوە. بەرامبەر (گریێ رەش)یش کێوی (چار جل) –چوار لوتکە –هەیە کە شوێنەواری قەڵایەکی کۆنی لەسەردا دەبینرێت[2] .

[1] بۆ ئەو چیرۆکە بڕوانە : د . محمود الامین، سەرچاوەی سەرەوە، ل191.

[2] سەرچاوەی سەرەوە، ل 189.

ZAGROS WEBSITE

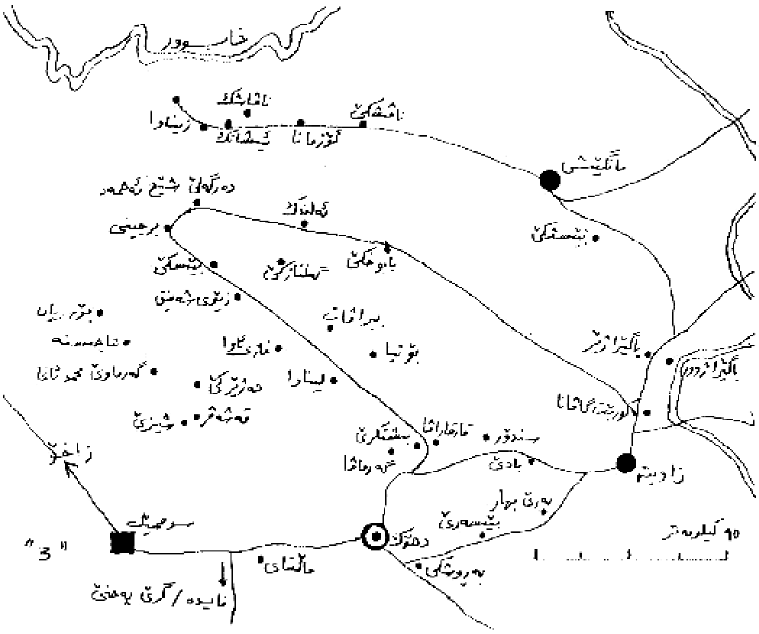

3 ـ نەخشێکی گشتی ناوچەی دهۆک .

بۆ نەخشەکە دوو رێگە هەن[3]، هەردووکیشیان لە دهۆکەوە دەردەچن، یەکەمیان دەگاتە گوندی (بێسکێ) و لەوێوە بۆ ملامێرگی رێی چوار یان پێنج سەعاتە بە سواری ئاژەڵ. ئەم رێگەیە بێ ئەوەی بە گوندی دەرگەلێ شێخ ئەحمەددا بڕوات دەگاتە لای نەخشەکە. رێگەی دووەمیش (رێگەی دوسکی) رێگەی دهۆك –ئامێدی دەگرێتە بەرو رێگە گشتییەکە جێدەهێڵێت وبە لای چەپدا لا دەدات بەرەو شارۆچکەی (مانگێش). دیسانەوە دوو رێگە هەن لە مانگێشەوە بۆ ملا مێرگی ؛ یەکەمیان رێگەی دەشتەو دووەمیان رێگەیەکی سەختە بەڵام کورتترە. ئەو رێگەیەی بە دەشتەکەدا دەڕوات دەگاتە گوندی (ئوزمانا)و لەوێوە بۆ دێی (دەرگەلێ).

نەخشەکە چارەکە سەعاتێك لە گوندەکەوە دوورەو بەشێکی کاتی خۆی بەردرێژ کرابوو و لاکانی بە بەردکاری بەهێز کرابوون[4]. دەربەندی ملامێرگی لەوپەڕی رۆژئاوای باکووری دهۆکدایەو ئەهمییەتێکی ستراتیجیی گەورەی هەیە چونکە وەك دەرگایەك وایە بۆ ناوچە شاخاوییەکەی باکووری، واتە ناوچەی (زیناوا). دۆڵەکە (3) تا (10) کیلۆمەتر پانەو لە گوندی (برجینی)یەوە رووباری (سوریا) دردەچێت و بە درێژاییی ئەو دۆڵەدا دەڕوات. ئەم دۆڵە کەوتۆتە نێوان دوو زنجیرە چیای (بێسکێ)و (قەشەفر). زنجیرەی دووەم بەسەر دەشتی (گەرماوی محمد ئاغا) دەڕوانێت. دەربەندی قەشەفرلە خاڵی بەرامبەری دەربەندی ملا مێرگی ئەم زنجیرەیە دەبڕێت ولەگەڵ ئەو دەربەندەدا یەك دەگرێت. لاکەی تریشی دەگاتە سەر دەشتی گەرماوێ. ئەم دەشتەیان کەوتۆتە نێوان زنجیرەی قەشەفرو ڕووباری دیجلە و دەیان گردی شوێنەواریی تێدا دەبینرێن[5]. لەبارەی ئەم ناوچەیە (فۆرەر) شاری (ئادیان)ی سەرچاوە ئاشورییەکان بە دهۆك دەزانێت. ئەم شارە پایتەختی هەرێمی ریموسی **Rimusi** بوو ئەویش نزیك بە هەرێمی بیت داگان **Bit-Dagan** بوو[6]. لەوانەشە ناوی چیای (دمکان) یان

---

[3] تێبینیی ئەوە بکە وەسفی ئەو رێگایانە هی نیو سەدەی لەمەو پێشە. ئەم وەسفە سوودی بۆ دروستکردنی فیکرەیەك لەبارەی رێگاوبانی زەمانی زوو واتە کاتی ئاشورییەکان.

[4] اکرم شکری، سەرچاوەی سەرەوە، ل 89.

[5] د. محمود الامین، سەرچاوەی سەرەوە، ل 189.

[6] سەرچاوەی سەرەوە، ل 190.

(داکان) کە نەخشەکانی مالطای (معلثایا) – مالیاتی Maliati ی کاتی ئاشورییەکان –ی لەسەرە لە ناوە ئاشورییەکەی (بیت داگان)ەوە هاتبێت. دەبێت ئەمەی دواییان یەکێك لە دوو گردە شوێنەوارییە گەورەکەی (سێمێل) و (گرێ پانێ –گرێ پەحنێ) بێت[7].

نەخشە هەڵکەندراوەکە

ئەم نەخشە مەترو (35) سانتیمەتر بەرزەو پانییەکەی لە یەك مەتر کەمترەو بە قووڵاییی (10) سانتیمەتر هەڵکەندراوە. نەخشەکە رووی لە باکوورەو وێنەی پادشای ئاشوری تیگلات پلاصەری سێیەمی لەسەر کراوەو بە لای چەپیەوێنەکە نووسینێکی مێخیی (54) دێڕی –کە بەشێکی فەوتاوە –دیارە، لە سەرووشدا هێماکانی ژمارەیەك خوداوەندکراون: ئاشور، سین، شاماش، ئێشتار، مەردوخ، ئاداد، نابو،ئامورو(ئەمیان ئەکید نییە)، لەگەڵ بۆشاییەکی شکاو کە بە هۆی دەقەکەوە دەتوانرێت بوترێت کە هێمای ئێا و نێرگال و سیبیتتی تیایدا وێنەکراوە.

لەو بەشەی نووسینەکە کە ماوەتەوە ئەمەی خوارەوە دەخوێنرێتەوە:

سەرەتا پادشا ناوی خوداوەندەکانی دەهێنێت ودوای ستایشکردنی خۆی دەڵێت کە چیا گەورەکانی وێرانکردووەو ((دانیشتوانی دەریای سەرووی رۆژئاوابوون تا دەریای خواروو...))[8]. ئەگەرچیش دەقەکە لێرەدا شکاوە بەڵام دیارە مەبەست لە لەناوبردن و وڵات بەدەرکردنی ئەو دانیشتوانەیە. زاراوەی ((دەریای سەروو)) دەریای ناوەڕاست دەگرێتەوەو زاراوەی ((دەریای خواروو)) بۆ کەنداو بەکاردێت.

لە دێڕی (16)ەوە باسی شەڕەکەی پادشا بەم جۆرە دەست پێدەکات:

پادشا دەڵێت لە حەوتەمین ساڵی حوکمیدا ئوللوباییەکان کە بەرامبەر وڵاتی ئاشور دەژیان ئەو سوپایەی خۆیان کۆکردەوە کە چۆکی نەدابوو بەرامبەر ئەو پادشایانەی پێش خۆی رۆشتبوونە ئەوێ. ئەوان بە شێوەیەکی بەردەوام بەندایەتیی خۆیان نەکردبوو. لێرەدا دەقەکە زۆر شکاوە بەڵام ناوی ئەخلامێیەکان Ahlamê هاتووە[9] (دێڕی19). لەدێڕی (20)دا پادشا دەڵێت کە ((لە ڕادە بەدەر بروایان بە خۆیان هەبوو)). دیاریش نییە مەبەستی کامیانە ؛ ئوللوباییەکان یان ئەخلامییەکان. هەروەها دەڵێت نەخشەی خراپەیان دژ بە ئاشور ئامادەکردبوو(....). پادشا فەرمان دەدات بەرەو ئوللوبا بکەونە ڕێو دەچێتە دەربەندی ئیلـ [یـ ...] [... Il[i....] .

پادشا لە حەوت دێڕدا لیستێکی ناوی شارو وڵات دەهێنێت[10]، دواییش دەڵێت ئوللوباییەکان پەنایان بردە بەر شوێنە لێژەکانی کێوی ئیللمێـ.... ...Illime و باسی لوتکەی بەرزی کێوەکان دەکات کە ئوللوباییەکان کردبوویان بە قەڵاو

[7] سەرچاوەی سەرەوە، ل 214.

[8] پۆستگەیت ڕستەکە بە وشەی (خۆرهەڵاتن) تەواو دەکات:

Postgate, Op.Cit., p.5.

[9] دەبێت ئەخلامییەکان لە رۆژهەڵاتی دیجلەدا بووبن چونکە پادشا باسی ناردنی لەشکر دژبە ئەخلامییەکان دەکات، ئەویش ((لە بەرە دوورەکەی نێبیرتی Nêbirti))کە یەکێکە لە دوو زێیەکە :Postgate, p.55. لەنووسراوێکی شەلمانەصەری یەکەمی ئاشوریدا(1274-1245پ.ز) ئەخلامو خێڵێکی گەورەی ئارامی بوو" بڕوانە: طه باقر، مقدمة في تأريخ الحضارات القديمة، بەشی یەکەم، بەغدا، 1973، ل 448. لەسەردەمی تیگلات پلاصەری یەکەمیشدا(1115-1077پ.ز) ناوەکە بەشێوەی ((ئەخلامو-ئارامییەکان)) هاتووە، بڕوانە: جۆرج رو، العراق القديم، حسين علوان حسين، 1984، ل375. هەروەها سەرچاوەی پێشوو ل 492. ئەگەرچیش ئارامییەکان لە سووریادا دەژیان بەڵام لەسەرەتاکانی هەزاری یەکەمی پێش زاینەوە بەرەو رۆژهەڵاتی سووریا چوونە پێشەوەو لەوێدا جێگیر بوون.

[10] بەوتەی (پۆستگەیت) ئەو ناوانە لەهیچ شوێنێکی تردا نابینرێن. هەر بەوتەی ئەو پاشگری ئوکا uka لە ناوەکانی ئاتوکا و سیروکا

پەناگەی خۆیان و باسی گەمارۆدانیان و بردنی تالانیو ترسی ئەوان لەخۆی دەکات. پاشان ناوی ولاتی کیسی **Kisi** دەهێنێت، باسیش لە گرتنی هەموو شارەکان دەکات. پادشا خەلکیولاتانی تر کە پێشتر لەسەر دەستی ئەو بەزێندرابوون دەهێنێتە ئەو ناوچانە، فەرمانبەرێکی خەساوی خۆیشی دەکاتە فەرمانڕەوای ئەو ولاتە [11]. پادشا باسی نەخشێکی هەلکەندراو دەکات کە لەسەر کێوی ئیـ[لیمێـ] **[...I[limme** داینا [12]. لە کۆتاییشدا نەفرەتێکی دوورودرێژ ئاڕاستەی ئەوانە دەکات کە ئەو وێنەو نووسینانە تێك دەدەن ودەسڕنەوە...تاد.

جگە لەم نووسراوەی ملا مێرگی؛ پادشا دوو نوسراوی تری هەیە پەیوەندییان بەهەمان ناوچەوە هەیە :

((هەموو ولاتی ئوللوبا (ی سەر بە ؟) ولاتی خابخو **Habhu** م گرت و کردم بە ویلایەتێکی ئاشوری. وێنەیەکی خۆمم لە کێوی ئیلیممێر؟ **Ilimmer?** داناو لەناو ئوللوبادا شارێکم بنیات ناو ناوم نا ئاشور- ئیقیشا **Ašur-iqiša**[13] و تێیدا خەلکی ئەو ولاتانەی سەرکەوتبووم بەسەریاندا جێگیر کرد، (یەکێک لە) خەساوەکانی خۆمم کردە فەرمانڕەوایان)).

نووسراوەکەی تر نەختێك جیاوازەو بەم جۆرەیە:

((سەرانسەری ولاتی ئوللوبا- شارەکانی بیتیررو **Bitirru** ، پاریسو **Parisu**، تاشوخا **Tašuha**، مانتون **Mantun**، ساردائورری **Sardaurri**، لەگەل دیئوللا-ئانا-نال **Diulla-ana-Nal** [14]، سیکیپسا **Sikipsa**، ئاشوردایا **Ašurdaya**، بابوتتا **Babutta**، لوسیا **Lusia**، بیسیا **Bisia**، قەلاکانی ولاتی ئورارتو کە لە پشت کێوی نال **Nal** ن- ئەمانەم کردە ویلایەتی ئاشوریو لەناو ئوللوبادا ...تاد.)) [15].

سەرەتا ئوللوبا بە ناوچەی نزیك دیار بەکر، نێوان دیجلەی سەروو و کێوەکانی ئەنتی تۆرۆس زانرابوو. ئێستاش ڕوونەکە دەبێت زیاتر لە ناوچەی دهۆك –زاخودا بێت و ڕەنگە ملامێرگی بەشێکی بووبێت، یان بەلای کەمەوە کەوتبێتە سەر سنوورەکانی. بە پێی نووسراوەکانی سەرەوەی پادشاو نووسراوی تر ئوللوبا دەکەوتە سەر قەدپالی کێوی (نال) یان پشتەوەی. ئەو ڕایەش بۆ مرۆۋ دروست دەبێت کە ئوللوبا بریتی بووبێت لەو دەشتە پان و بەرینەی خابووری بچووك پیایدا دەڕوات، هەروەها چیای نال ئەو زنجیرە چیایە بووبێت ئەو دەشتە جیادەکاتەوە لەو تەختاییە کە بۆ خواروو، بەرەو (نەینەوا) درێژ دەبێتەوە. سەبارەت بەم کێوە ئیحتمالی تر هەن ؛ دەکرێت ئەو چیایە ئەو لوتکە تەنیایە بێت کە لەباشووری دهۆکدایە و کە نەخشەکانی (مالـطا)ی لەسەر هەلکەندراوە، یان تەنها بریتی بێت لە بەشی زۆر باشوورتری دووزنجیرەچیا تەریبەکە.

لە دوو ناوی ئێرانیدا بینراوە: پارتوککا **Partukka** و زورزوککا **Zurzukka** : **Postgate,p.55**. لە لایەکی ترەوە زۆربەیناوەکانی تری ناو دەقەکەی فەوتاون و کەمێکیان دەخوێنرێنەوە وەکو: ولاتەکانی (ئابیا...)و (سیرومی؟)و شارەکانی (کینا...)، (زالـوا؟ کـا)، (سا...زا؟ بیا)، (کورولا؟)، (زالا؟)، (گا؟ ئورنا)... بڕوانە سەرچاوەی سەرەوە لاپەڕە 52-53، دێڕەکانی 26-32. هەرچەندە هەموو کاتێك پشت بە لەیەکچوونی ناوەکان نابەسترێت بەلام وەك تێبینییەك ناوی دوو گوندی باکووری ملا مێرگی، لەوبەری خابوور هەن : (توکە)و(سرکو) –دلنیاش نیم لە شێوەی تەواوی وتنەوەیان –کە نزیکن لە دوو ناوی ئاتوکا و سیروکا.

[11] ئەو فەرمانڕەوایانە کۆیلەی خەسێندراو بوون پادشا کردبوونی بە فەرمانبەر.

[12] بڕگەکە هەروەها ئەوە هەلدەگرێت بەم شێوەیە بخوێنرێتەوە: نەخشەیەکم لە کێوەکەدا دروست کرد.(پۆستگەیت) پشت بەوە دەبەستێت کە پادشا لە نووسراوی تریداو لەبارەی شەڕەکانی ئوللوباوە ناوی کێوی ئیلیممێر **Ilimmer** دەهێنێت کە وێنەیەکی خۆی لەسەردا دانا.

[13] (پۆستگەیت) دەلێت لەوانەیە ناونانی شارەکە لە کاتی نووسینەکەی ملا مێرگیدا نەکرابوو **Postgate,p.56**.

[14] (ئانا) واتە (لەسەر).

[15] بۆ ئەم دوو دەقە بڕوانە سەرچاوەی سەرەوە لاپەڕە 57.

ئەو لەشكركەشییەی لە یادیدا نەخشەكەی ملامێرگی كرا لەشكركەشیی ساڵی 739ی پێش زاینە. لەشكركەشییەكی تریش لە ساڵی 736 دا هەیە ((بۆ بنی كێوی نال)).نەخشەكەمان (ئەوەندەی لێ ماوە كە بخوێنرێتەوە) ناوی چیای نال ناهێنێت. هەبوونی دوو لەشكركەشیش تا رادەیەك بۆمان لێك دەداتەوە چۆن هیچ لەو ناوانەی دەقەكەمان لە لیستەكانی تری ناوەكاندا نابینرێت.

چیای [ئیلیمێ...] ی نووسراوەكەی ملامێرگی دەتوانرێت بە كێوی ئیلیمێر؟ Ilimmer پەیوەست بكرێت كە لە نووسراوە یەكەمەكەی سەرەوەدا هاتووە. لە هەر دوو حاڵەتدا ئەگەر نەخشەكەی ملامێرگی هەمان ئەو نەخشەیە بێت كە پادشا دەڵێت لە كێوی ئیلیمێردا دایناوە یان ئەگەر یەكێكی دیكە بێت كە لە نووسراوەكانیدا باسی نەكردووە زۆر رێی تێدەچێت ئەو نەخشە كەوتبێتە ناو وڵاتی ئوللوبا یان كەوتبێتە سەر سنووری.

لە دوو دەقەكەی سەرەوەدا ئەوە دەردەكەوێت ئوللوبا بەشێك لە وڵاتی گەورەتری خابخو (خابخی) بوو و كە چەند شارێكی بەهێزكراو و شوورەدراوی پشت كێوی نالی تێدا بوو و پێش لەشكركەشییەكە سەربە ئورارتو بوون. خابخوناوێكی گشتگیر بوو بۆ ئەو وڵاتانەی سەر سنووری وڵاتی ئاشور (لەلای باكوورەوە) بوون و بەرەو رۆژهەڵات تاكو زێی سەرووو بەرەو رۆژئاوا تاكو سنوورەكانیوڵاتی خاتتو[16] (نزیك فوراتی ناوەڕاست) درێژ دەبێتەوە. لەكاتێكیشدا زاراوەكە بۆ ناوچەكانی سەرچاوەكانی دیجلە لە ناوچەی دیاربەكردا بەكارهاتووە بەڵام دەتوانرێت هەروەها وردتر دەستنیشان بكرێت : بەمجۆرەبە پاڵ وڵاتی ئوللوبا وڵاتی خابخو **KUR ulluba KUR habhu** كە لە نووسینەكانی تیگلات پلاصەری سێیەمدا هەیە، لە رۆژئاوادا ئاششا وڵاتی خابخی **A'ašša KUR habhi** هەیە، هەروەها **Habhu ša bêtâni** (خابخوی ناوخۆ)هەیەكە بۆ ئەمیان مرۆڤ دەتوانێت راستەوخۆ لە كیرروری **Kirruri** یەوە (لە باكووری رۆژهەڵات)[17] بیگاتێ.

بەزانینی ئەوەش كە ئوللوبا هاوجووتە (بەلای كەمەوە بەشێكی) لەگەڵ دۆڵی خابووری بچووكدا، ئاشكرایە خابخوی ناوخۆ لە درێژبوونەوەكانی سەرووی ئەم رووبارەو لقەكانیدایە، رەنگە لەناوچەی ئامێدی یان بەرواری.

دەقێكی ئاشورناصیرپالی دووەمیش هەیە یەك جار ناوی ئوللوبا (بە شێوە ئوللیبا **Ulliba**) دەهێنێت كە رێگە بە دەستنیشانكردنەكەی سەرەوە دەدات هەرچەندە بە تەواوەتی پشتگیریی ناكات. هەروەها لە كاتی شەلمانەصەری سێیەمدا یەك جار لە لیستی ئێپۆنیمەكان[18] ناوی هاتووەو كە لەشكركەشیی (30)یەمی پادشا بە لەشكركەشیی دژی ئوللوبا ناوبراوە. گرنگیی ئەمە لەوەدایە كە هەمان لەشكركەشی لە نووسینی سەر میلە ڕەشەكەی پادشا بە لەشكركەشی دژیوڵاتی خابخو ناوبراوە[19].

شاری تابسیا **Tabsia** لە لیستی قەڵاكانی ئورارتو لە ئوللوبادا هەیە كە تیگلات پلاصەری سێیەم گرتبوونی، نزیكەی (150) ساڵیش پێش ئەمە لە لایەن ئاداد نیراریی دووەمەوە وەكو شارێكی ((وڵاتی خابخو لەسەر سنوورەكانی كوممێ **Kumme**)) وەسف كرابوو و كە سەرنجی راكێشا چونكە هەرەشەی بۆ ژێردەستەكانی یان هاوپەیمانەكانی لە كوممێدا كردبوو.

لە ناوی ئەو شوێنانەی تیگلات پلاصەر باسی كردوون رەنگە تەنها دوانیان لە شوێنی تردا ناویان هاتبێت. شاریبابوتتا جارێك لە نامەیەكی سەردەمی سارگۆنی دووەمی ئاشوورییدا هاتووە، (لوسیا)ش – كە جاوربار نیشانكەرەوەی **KUR** (وڵات)ی پێوەی دەلكێنرا (واتە لەو جارانەدا وەكو وڵات ناو دەبرا) – ئامانجی لەشكركەشییەكی ئاداد – نیراریی سێیەمبوو

[16] خاتتو لە ئەسڵدا وڵاتی خاتییەكانە بەڵام دواتر بە سووریا دەوترا خاتتو.

[17] راستتر " كیرروری لە رۆژهەڵاتدایە (رۆژهەڵاتی هەولێر).

[18] عادەتێكی پادشایانی ئاشور بوو كە هەر ساڵێك ناوی فەرمانبەرێكی گەورەی لێ بنێن. لێكۆڵەرەوە ڕۆژئاواییەكانیش بەمانە دەڵێن ئێپۆنیم. ئێپۆنم ئەو كەسەیە كە بنەماڵەیەك یان شارێك بە ناوی ئەوەوە دەنرێت.

[19] سەرچاوەكەی (پۆستگەیت) ساڵی (29) بە باسەكەی میلەكە دەدات كە ساڵێك جیاوازیی لەگەڵ باسەكانی ساڵنامەكاندا هەیە.

لە ساڵی 798 پ.ز، هەروەها ناوی لە نووسینێکی سەر پەیکەرێکی زۆر شکاو کە لە (نەمرود)دا – پایتەختێکی ئاشوری بوو و ناوی کالخو بوو – دۆزرابووەوەو لەوانەیە هی سەردەمی شەلمانەصەری سێیەم بووبێت.

ئەو نامەیەی سەردەمی سارگۆن کە لە سەرەوەدا ئاماژەی بۆ کراو ناوی بابوتای تێدایە یەکێکە لەو نامانەی کە چالاکییەکانی سەر سنووری ئاشور – ئورارتو تۆمار دەکات.نامەکە ناوی چەند وڵاتێك دەهێنێت : کوما **Kumâ**، بابوتا **Babutâ**، ئوکا **Úkâ**، ئولیا **Ùliâ** لەگەڵ چەند شوێنێکی تر کە ناوەکانیان فەوتاون. وەك بینیشنمان بابوتتا لە ئوللوبادا بوو، (کوممیٚ)ش لە کاتی ئاداد نیراریی دووەمدا لەسەر سنووریدا بوو. ئەم دوانە لەو کاتەدا ناوبراون کە ناوی وڵاتی ئوککو **Ukku** ناوبراوەو کە ئەمیان بە هۆی لەشکرکەشیی پێنجەمی (سەنحاریب)ەوە زانراوە کە نزیك کێوی نیپور **Nipur** بوو و زۆریش رێی تێدەچێت رۆژهەڵاتی ئەو کێوە بووبێت. دڵنیاییشەوە دەزانرێت ئەم کێوە (جودی داغ)ـە.

بە هۆی کۆی بەڵگەکانیش دەتوانین (تا ئێرە هەر وتەی پۆستگەیتە) ئەو پێشنیارە بکەین کە ئوککو لە کێوەکانی باکووری زاخودا بوو؛ لە حەوزی روباری خابوور، (کوممیٚ)ش کەوتبووە نێوان ئوککو و ئوللوبا کە ئەمیان لە دۆڵی خابووردا بوو بەڵام کەوتبووە ڕۆژهەڵاتتر، واتە ڕەنگە کوممیٚ بەتەقریبی لە شوێنی زاخوی ئەمڕۆدا بووبێت[20]. ئەگەر ئەمەش ڕاست بێت ئەنجامەکان سەبارەت بە سنووری نێوان دوو وڵاتی ئاشورو ئورارتو جێگەی سەرنجن لەبەر ئەوەی لەو نامانەدا ئاشکرا دیارە کە کوممیٚ لە جەرگەی ئەو وڵاتانەدا بوون کە لەپێناویاندا ململانە دەگێڕدراو هەندیٚ جار کەوتبووە ژێر دەسەڵاتی ئورارتو تەنانەت لە کاتێکی نوێتری وەکو کاتی سارگوندا[21].

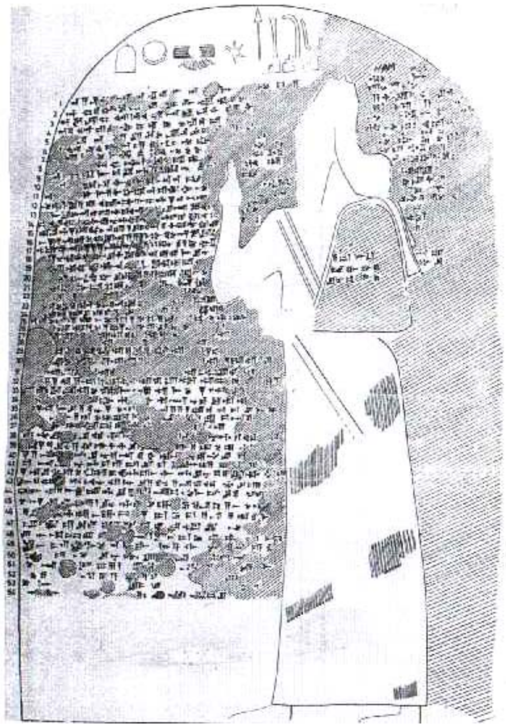

[20] (خو)ی کۆتایی ناوی (زاخو) جێگەی سەرنجە. لە زمانی خورریدا پاشگری (خی) یان(خو) هەیە.

[21] مەبەستی ئەوەیە لە سەردەمی ئەودا ئاشورییەکان زۆر لە جاران بەهێزتربوون، ناوچەی زاخۆش ئەو دوورە نەبوو لە وڵاتی ئاشور. لەلایەکی ترەوە (رید) پشتگیریی پۆستگەیت دەکات سەبارەت بە دەستنیشانکردنی شوێنی وڵاتی ئوللوبا بەڵام دەڵێت کەوا ڕێی تێ دەچێت ئوللوبا یان ناوچەی ئوککو هێندە ڕۆژهەڵاتتر دەڕۆیشت کە دەگەیشتە ڕوباری زێی گەورە، دەشڵێت کە هەموو ناوچەی نێوان زاخۆ و ئامێدی بەرامبەر دەستڕۆشتنی ئورارتو والاّ بوون. بەپێی تێگەیشتنی (رید) وا دیارە ئوککو دەوڵەتێکی جیاکەرەوەی نێوان ئاشورو ئورارتو بووە، سەنحاریبیش ساڵی 697 پەلاماری ئەو ناوچەیەی دابوو بەڵام ئیددیعای ئەوەی نەکردبوو کە خستبێتیە سەر ئیمپراتۆریەتەکەی خۆی:

J. Read, Studies in Assyrian Geography, RA, 72, 1978, p.177.